

UYGUR SARAYINA GELİN GİDEN ÇİNLİ PRENSESLER VE BUNUN ARKASINDAKİ POLİTİK GERÇEKLER¹

Gülçin Çandarlıoğlu

Dıştan iki ülke arasındaki dostluk bağlarının kuvvetlenmesi şeklinde görülen bu evlilikler aslında dediğini yaptıran Uygur siyâsî hâkimiyetini ve Çin entirikalarını daha rahatlıkla yürütebilmek için Uygur sarayında imparatorluk sülâlesinden birinin bulunmasını isteyen Çin emellerini göstermektedir. Bunu misâlleri ile birlikte görelim.

Prenses Ning Kuo'nun evliliği².

758 senesinde Uygur Kağanı³ ile Çin prensesi arasında evlilik ricası ile elçiler geldi. Uygur elçilerinin gelişi ile Abbasi şeflerinden bazılarının gelişi aynı zamana tesadüf etmişti. Taht salonuna hangisinin önce gireceği bir mesele olmuştu. Teşrifat memurları sonunda elçileri aynı anda değişik kapılardan içeri aldılar.

İmparator elçilere Uygur Kağanının ricasını kabul ettiğini bildirdi ve bir ferman çıkardı⁴.

«Öğrendiğime göre, eskiden aziz imparatorun idare ettiği bütün ülkede, değerli hizmet yapan kişilere mutlaka mükâfatları verilirdi. İtimat verilen sözün baştan sona kadar tutulması ile olur. Fazilet bütün dünya için faydalıdır. İyi ahlaklı olmayanlar değiştirilir. Chou sülâlesi⁵ zamanında barbarlara çok iyi davranılıyordu barbarlar çok memnun oluyorlar ve yavaş yavaş Çinle olan münâsebetleri düzeliyordu. Han sülâlesi zamanında evlilik vasıtası

1 Bu yazıda Ötükendeki Büyük Uygur Kağanlığına (744-840) gelin olarak giden üç Çinli imparator kızından bahis edeceğiz. Taktir edeceğimiz gibi bunların hepsini bir makalede toplamak mümkün değildir.

2 Çin kaynaklarından *CTS. 195, HTS. 217, TCTC. 220* ve *TFYK. 695. 758* senesi olaylarını anlatırken bu evliliği de hikâye etmişlerdir.

3 Moyunçur Kağan, 747-759.

4 *TFYK. 965*. İlk defa tarafımızdan tercüme edilmiştir.

5 Chou sülâlesi 505-581.

ile akrabalıklar kuruldu. İki devlet arasındaki münâsebetleri iyileştirmek için ben de eski imparatorların bulunduğu çareye baş vuracağım.

İsyanlar çıktığı zaman ülkemiz sarsılmıştı, Uygurlar Çin imparatoruna samimiyet göstererek asker gönderdiler. İsyanları bastırdılar⁶. Daha önceleri Çin imparatorluğu ile Uygur Kağanlığı arasında akrabalık vardı. Onların sayesinde Çin hududları emniyete alındı. Şimdi de iki başkentimizi⁷ isyancıların elinden kurtardılar.

Uygur Kağanı Çin'e yaptığı yardımlara karşılık bir Çinli prenses ile evlenmek istiyor. Kızım başka bir ülkeye gideceği için üzgünüm. Fakat ülkemiz ve halkımız için kızımın oraya gitmesi lâzım. Ona merhamet etmediğimi zannediyorlar. Çin milleti için ülkemizin dışında saray kurulmasını ve en sevdiğim kızımın oraya tayin edilmesini istiyorum⁸. Kızım onbinlerce mil uzakta evlensin uluslar arası sulh olsun.

Uygurlar ile aramızda samimiyet ve itimat kurulduktan sonra, ailemiz ve ülkemiz içinde tam bir sulh ve asayiş olacak. En küçük kızım Prenses Ning-kuo ünvanıyla Uygur Kağanıyla evlensin. Evlilik merâsimi bakanlığı, onun, Uygur ülkesine gitmesi için yol hazırlığı yapsın. Hon-chung valisi Yü elçi olarak gitsin. Kağan'a Ying-wu Wei-yüan Pi-chia Kağan ünvanını verdim. Yeğenim Hu-lu Shao-ch'ing ünvanıyla prenses Ning-kuo'nun evlilik işleri idârecisi olsun».

İmparator prenses için güle güle ziyâfeti düzenledi. Ona cesaret vermek için Hsien-yang'a kadar onunla birlikte gitti. Prenses Ning-kuo imparator babasına veda ederken «Ülkemizin meseleleri şahsımdan önemlidir. ölsem de pişman olmayacağım» dedi. İmparator yaşlı gözlerle kızını uğurlayıp döndü.

Prenses Ning-kuo ve kendisine refaket eden Yü ve diğerleri hep birlikte yorucu bir yolculuktan sonra Uygur ülkesine ulaştılar. Kağan otağına geldikleri zaman, Uygur Kağanı kırmızı elbise ve şapka giymiş olarak bir sedir üzerinde oturuyordu. Onun muhafızları muhteşem ve ona hürmetkârı. İçeri girmeden önce onlar Yü'yü çadırın dışında durdurdular. Kağan ona imparator ile nasıl akraba olduklarını sordu. Yü imparatorun kuzeni idi.

6 Tibetlilerin isyanı, An lu-Shan isyanı T'ang hanedanını, (618-908), temelden sarsmıştı. Bu isyanlar Uygurların yardımı ile bastırılabilirdi. Dolayısıyla Çinliler Uygurlara çok şey borçluydular. Uygurların Çinlilere yapmış oldukları yardımlar ayrı bir makalemize konu olacaktır.

7 O devirde Çin'in iki başkenti vardı; Lo-yang ve Ch'ang-an.

8 Dikkat edilirse imparatorun bu cümlesi gerçek fikrini çok güzel ifade etmektedir.

Kağan harem ağası Lei'in prens Yü'den daha yüksekte oturduğunu görünce «bir köle bir prensten nasıl olurda daha yüksekte oturabilir» diye çok sinirlendi. Lei hemen aşağıya indi⁹.

Ondan sonra Yü'nün çadıra girmesine müsaade edildi. Fakat o kağan'ı Uygur usulünce selâmlamadı. Kağan tekrar sinirlendi ve «bir ülkenin idârecisi ile görüşen kişinin usulünce onu selâmlaması lâzımdır» dedi. Yü ise «eskiden Çinliler başka ülkelerle akrabalık kurarken imparatorluk âilesinden birini gönderirlerdi. Şimdi gelen prenses Nin-kuo ise imparatorun öz kızıdır. Bu davranış imparatorun size karşı göstermiş olduğu dostluğun en büyük delilidir. Prenses Ning-kuo sizinle evlenmek için 10 bin Li¹⁰ mesafeden geliyor. Bu büyük bir olaydır. İmparator size çok büyük bir şeref verdi. Kağan imparatorun damadıdır. Damat kayınpederine karşı nasıl gururlu olabilir? sizin de Çin merâsim usulleri hakkında birşeyler öğrenmeniz lâzım» diye cevap verdi.

İmparatorun öz kızı olan prenses Ning-kuo'nun Uygur ülkesine gelin olarak gelişi hakikaten büyük bir hâdise idi. Sonunda iş tatlıya bağlandı.

Ertesi gün prenses, hâton olarak şereflendirildi. Yü getirdiği hediyeleri takdim etti. Yü dönerken Kağan ona zamanın en değerli hediyeleri olan 500 at, kürk palto, beyaz battaniyeler ve diğer şeyler verdi¹¹.

Çok geçmeden de Çin'e yardım maksadı ile asilere karşı 3 bin süvâri gönderdi. Bu prenses Ning-kuo'nun ülkesi için yaptığı ilk hizmeti ve bunu diğerleri tâkip edecekti.

Uygurlar aynı zamanda evlilik dolayısıyla teşekkür için general Kai ve yüksek rütbeli kişilerin eşleri olan üç Uygur Hanım'ı elçi olarak Çin sarayına gönderdiler.

Prenses Hsien-An'ın Evliliği¹².

Uygur Ho ku-tu-lu Kağan¹³ birkaç defa Çin imparatoruyla barış ve

9 Bu bölüm, CTS. 195 de daha tafsilâtlı anlatıldığı için oradan tercüme edilmiştir.

10 Li=Çin mili yaklaşık olarak 1/3 İngiliz miline eşittir.

11 Uygurlar at yetiştiriciliğinde ve keçe yapımında mahirdirler. O devirde Uygur atları her tarafta aranıyordu. Coğrafi durum müsait olduğu için kürklü av hayvanları boldu. Güneyde ise yoktu. Verilen hediyeler devrin en makbul hediyeleri idi.

12 Çin kaynaklarından CTS. 195, 9a, HTS. 217 A. 7b TCTC. 232 ve TFK. 979 da 787 ve 788 senesi olayları anlatılırken bu evlilik te hikâye edilmiştir.

13 Ho Ku-tu-lu Kağan yani Alp Kutluk veya Tun Baga Tarkan, 779-789, Alp Kutluk Kağanlık ünvanıdır.

akrabalık kurmak istedi. Bu istek her seferinde imparator tarafından redd edildi. Hudut bölgesindeki kumandanlar at sıkıntısını imparator'a intikal ettirdiler. Bundan istifâde eden Nazır Li Pi imparatorun Uygur Kağanı'nın teklifini kabul etmesini tavsiye etti¹⁴. Li Pi imparatora «Majeste benim plânımı uygularsanız bir kaç sene sonra atın fiyatı bugünkü fiyatından 10 misli daha ucuzlayacaktır» dedi. İmparator neden diye sorunca, Li Pi» Majeste şahsınızdan fedakârlıkta bulunup her şeyi devletiniz için düşünürseniz ve bana lütfederseniz söyleyebilirim» dedi. İmparator «sizin bundan şüphemiz mi var, istediğinizi söyleyebilirsiniz» deyince, Ben majestenin kuzeyde Uygur güneyde Vietnam la iyi münasebet kurup, batıda Arap ve Hindistan ile sıkı dostluk irtibatı temin etmenizi rica etmek istiyorum, böyle olursa Tibet devleti de kendi at sıkıntısı yüzünden bize karşı yumuşamış olacaktır» dedi. İmparator «üç devlet ile söylediğiniz gibi barışabilirim, ama Uygurlarla asla» dedi.

Li Pi «Ben de zaten majestenin görüşünü biliyordum. Onun için daha önce söylemeğe cesaret edemedim. Bugünkü devletiniz için Uygur meselesi ön görülmektedir. Diğer üç ülkenin o kadar acelesi yok» dedi. İmparator «yalnız Uygurlar hakkında konuşmayınız» dedi. Li Pi «Bende bugün sizin başkanınız bulunuyorum. Sözlerimi tasdik edip etmemek majestelerine aittir. Fakat niye söylememe müsaade etmiyorsunuz? diye sordu. İmparator «Ben söylediklerinizi hep kabul ederdim. Fakat Uygurlarla barışmak meselesini oğlum ve torunlarım kendi zamanlarında halletsinler. Benim zamanımda imkânsız» dedi. Li Pi «Majeste Shen-chou olayı yüzünden değil mi?» diye sordu. «Doğru, Wei Shao-hua ve diğerleri benim uğruma Uygurlardan hakaret görerek öldürüldüler. Ben bunu unutabilirmiyim?»¹⁵. Devletimizde bu tip olaylar çok cereyan ediyor. Bunlar için Uygurlar'a karşılık vermediğine üzülüyorum. Onlarla barışa asla müsaade etmem, bu hususta fazla konuşmayın» dedi. Li Pi «Shao-hua ve diğerlerini öldüren Mo-yü Kağan idi. Majeste siz tahta geçtiğinizde Mo-yü Kağan askere kumanda ederek Çin'i istilâ etmeğe kalkmıştı. Fakat Mo-yü ülkeden ayrılmadan bugünkü Ho Ku-tu-lu Kağan tarafından öldürüldü. Bu bakımdan bugünkü Kağan Majesteye fedakârlıkta bulunmuştur. Ona ünvan ve mükâfat ihsan etmelisiniz. Ondan

14 İmparator ile Li Pi arasındaki konuşmanın tafsilâtı TCTC. 232 dedir. Ve ilk defa tarafımızdan tercüme edilmiştir.

15 B8gü Kağan zamanında, 759-779, yüksek rütbelli Çin elçilerinden bazılarının Uygur adetlerine uymayı üzerine kendilerine ceza olarak yüzer değnek vurulmuş ve onlar da o gece ölmüşlerdi.

neden şikâyet ediyorsunuz? Daha sonra Chang Kuang-shing T'u-tug başta olmak üzere dokuz yüzden fazla Uygur'u öldürdüğü zaman Ho Ku-tu-lu Çin elçilerini öldürmemişti. Buna göre Ho Ku-tu-lu masumdur» dedi. İmparator «Siz Uygurlarla barışmayı uygun buluyorsunuz, ama ben doğru olduğunu zannetmiyorum» dedi. Li Pi «Bende memleketiniz için söylüyorum. Yoksa yalnız geçici bir huzur temin etmek için söylersem İmparator Su-tung ve T'ai-tung'un ruhlarına nasıl cevap verebilirim» dedi. İmparator «Peki bu hususta düşünüyüm» dedi.

Bundan sonra nazır Li Pi İmparatora on beş defa bu mevzudan bahsetti. Buna rağmen İmparator yine kabul etmedi. Li Pi «Majeste, madem ki Uygurlarla barışmağa müsaade etmiyorsunuz, o hâlde bana ölüm ihşân etmenizi rica ediyorum» dedi. İmparator «Ben zıt nasihat dinlemeyen değilim. Yalnız sizinle bu mevzuda tartışmak isterim. Niye benden ayrılmak istiyorsunuz» dedi.

Nihayet yılın dokuzuncu ayında Çinde kalan Uygur elçisi Ho-chüeh Chin-chün ile, Hsien-an Kung-chu'nun Uygur kağanı ile evleneceğine dair haber Uygurlara gönderildi. Ayrıca Uygurlara at karşılığı borç olan elli bin top kumaşta ödenmişti¹⁶.

788 yılının sekizinci ayında Hsi ve Shih-wei'ler Ching-fu bölgesini istilâ etmeğe geldiler. Birçok insan ve hayvan ele geçirip kaçtılar¹⁷. Cheng-wu garnizon kumandanı T'ang Chao-ch'en 700 süvari ve Çinli prensesi karşılamağa gelen Uygur heyetinden birkaç yüz süvariye Hsi ve Hsi-wei'leri takip etmeğe gönderdi. Bu takip sırasında Uygur elçisi öldürüldü.

788 senesi dokuzuncu ayda Uygur hükümdarı Ho Ku-tu-lu Kağan T'ang sülâlesinin izdivaç için prenses müsaade etmesine çok sevinerek kız kardeşi prenses Kutlug Bilge, nazırların eşleri ve devlet bakanı Chia-tieh Tu-tun başta olmak üzere bin kişiden fazla bir heyeti yeni hatun olacak olan Çinli prensesi karşılamağa gönderdi. Ch'ang-an'a gelen bu heyet çok iyi muamele gördü. Uygur Kağanı¹⁸ «eskiden kardeş gibi idik. Şimdi damat oluyorum. Öyle ise yarı oğlunuz sayılırım. Eğer siz, Tu-fan'dan şikâyet ederseniz. O zaman oğul babasının dertlerini gidermelidir» diye haber gönderdi. Bunu müteâkip Uygurlar Tu-fan elçilerine hakaret ettiler ve Tibetlilerle ilişkilerini kestiler.

16 Uygurlarla Çinliler arasında at ve ipek ticareti yıllarca devam etmiştir. Bu ticaretin arkasında da bazı politik gerçekler vardır. Bu konuda başka bir makalemizde incelenmektedir.

17 TCTC. 233.

18 TCTC. 233.

İmparator Uygur prensesinin şerefine bayram yapılmasını istedi¹⁹. Tören sırasında olan Uygur prensesini Yin-t'ai kapısından geçirdiler. Üç yaşlı prenses onu bekledi. O, onlarla tercüman vasıtası ile konuştu. Diğerleri eğilerek selâmlayınca oda reveransla cevap verdi. Onlar onunla birlikte içeri girdiler İmparator sarayın iç salonlarından birinde idi. Yaşlı prensesler önce girdiler ve İmparatoru beklediler. Uygur prensesi gelip reveransla ona hürmetlerini bildirdi. Sonra, harem misâfirlerinin teşrifatçısı ona yaşlı prenseslerin yanında yer gösterdi. Tekrar tercüman vasıtasıyla suallere geçildi. Sonra hep beraber ziyâfet salonuna gittiler. Hsien-fei²⁰ merdivenleri indi onları bekledi Uygur prensesi eğilerek onu selâmladı. Hsien-fei onu eğilerek cevaplandırdı. Tekrar o selâm verdi ve o kabul etti. Onlar batı merdivenlerine çıkıp oturdular. İmparator Uygur prensesine hediyeler verdiği zaman o, yerinden inip reveransla hediyeleri kabul etti. Cariyeler ve prensesler reveransla karşılık verdiler.

O, dönmeden önce iki sefer daha bu çeşit resmi ziyâfete davet edildi.

İmparator memurların rütbe sırasını düzenledi. T'eng Beyi Chang-jan evliliğin töreninin idarecisi oldu. Devlet işleri bakanlığının sağ başkan vekili Kuan Po, yanında İmparatorun Kağan'a K'u-tu-lu Ch'ang-shou T'ien-ch'in P'i-Chia Kağan ve prensese Chih-hui Tuan-cheng Ch'ang-shou Hsiou Shun Hatun²¹ ünvanını veren fermanı ile birlikte prensese refakat etti²².

Prensese T'ai-ho'nun evliliği²³:

Uygurlar prenses Hsien-an'ın ölümünden beri müteaddit defalar iyi akıbalık münâsebetlerinin devâmını rica etmişlerdi. Fakat uzun zamandan beri imparator bu isteği kabul etmemişti. Uygurların istekleri Yüan-ho (806-821) nın hükümdarlığının sonuna kadar baskısını arttırarak çoğalmıştı. Neticede İmparator «evet» demek zorunda kaldı. Gelin olarak Çinli prenses göndermeğe söz veren imparator Hsien-tsung²⁴ 821 de ölünce yerine Mu-

19 HTS. 217 A. 8a.

20 İmparator hanımlarından en zeki olanı.

21 Chang-shou T'ien-ch'in uzun ömürlü göğün sevgilisi anlamındadır. Chih-hui Tuan-Cheng Chang-shou Hsiao Shun: akıllı, nazık, doğru, uzun ömürlü, dindar ve itaatkâr anlamındadır.

22 Prensese Hsien-an imparatorun sekizinci kızıdır.

23 Çin kaynaklarından CTS. 195, 10 b, HTS. 217 B, 1a, TCTC. 241 ve T'FYK, C. 979 da 821 senesinin olayları anlatılırken bu evlilik te hikâyeye edilmiştir.

24 Çin imparatorları tahta çıktıkları zaman başka bir isim alırlardı, bundan dolayı Yüan-ho ve Mu-tung, 806-821, ayrı kimseler değil bir kişidir.

tsung tahta geçti bir sene sonrada 10. kız kardeşini prenses T'ai-ho ismiyle Uygur Kağanı ile evlendirmeye hazırlandı.

Kün Tengride Ülüg Bulmuş Alp Küçlük Bilge Kağan, I-nan-chu, Tundun, bazı nazırlar, Prensese Chien ve prenses Yabgu başta olmak üzere binlerce kişiyi prenses T'ai-ho'yu karşılayıp Uygur ülkesine getirmek üzere gönderdi.

Mu-tung, T'ung-hua kapısının sol kulesinde bekledi. Subaylar rütbelere göre Chang-Cheng merdiveninin karşısında sıralandılar, onların nişanları pek çoktu. Teşriften sonra kadınlar ve erkekler şehri gezmek için dağıldılar.

Uygur kağanına gelin olarak bir Çinli prensesin gönderilişi Tibetlilerin hoşuna gitmemişti. Zorluk çıkarmak için Ch'ing-tsai iç kalesine akınlar yapıyorlardı. Yen-chou valisi onları korumağa çalıştı. Çinli prensesin gelişine çok sevinen Uygurlar hemen imdada yetiştiler. Onbin süvari Pei-t'ing'e on bin süvari de An-hsi'ye gönderildi.

Prensese T'ai-ho'nun evliliği için çok büyük merâsimler yapıldı. Ecdattan kalma mabetlerde prensese Jen-hsiao Tuanli Ming-chih Ch'ang-shou²⁵ hatun ünvanı verildi. Uygur başkentinde yapılacak olan düğün merasiminin her türlü teferruatı için ayrı bir elçi tayin edildi.

İmparator prensesi geçirmeğe T'ung-hua kapısına kadar geldi. Memur kalabalığı dizilip yol boyunca prensesi uğurladılar.

Prensese T'ai-ho'ya refakat eden kabile, Uygur sarayına varmadan 2 gece önce, Kağan'ın göndermiş olduğu 700 atlı, prensesi başka bir kısa yoldan götürmek istediler. Kabile başkanı olan Hu Cheng bunun mümkün olamayacağını söyledi. Daha önce prenses Hsien-an geldiği zaman saraya kadar 700 li lik mesafeyi yalnız olarak katetmişti. Uygurlar aynı şeyi prenses T'ai-ho dan da istemişlerdi. Fakat refakatinde bulunanlar prensesi Kağan'a teslim edene kadar yanından ayrılmamak üzere imparatorun emir almışlardı.

Elçiler Uygur sarayına vardıkları zaman Çin adetlerine göre düğün için uğurlu gün seçtiler.

Düğün günü, Kağan kulesine çıktı. Doğu'ya dönüp oturdu. Kulenin altında Prensese ev olarak büyük bir keçe çadır kurdu muştı ve bazı Uygur prenseslerini ona örf adetlerini öğretmek üzere göndermişti. Prensese T'ai-ho T'ang elbiselerini çıkarıp Uygur elbiselerini giyene kadar yaş-

25 Jen hsiao Tuan Li Ming Chih Shang Shou=iyi kalpli evlada yakışır şekilde hürmetkâr, doğru, güzel, zeki, akıllı, üstün ve uzun ömürlü anlamındadır.

lı bir hanım onun için bekledi. Prenses çıkıp kulenin önüne gelerek batıya doğru reveransla Kağan'a hürmetlerini bildirdi. Sonra tekrar çadıra gitti. Kırmızı elbise, büyük kırmızı palto, boynuzlu altın, işlemeli şapka giydi. Altın taktı. Çadırdan çıkıp ikinci defa reveransla Kağan'a hürmet gösterdi. Sonra kendisi için hazırlanan tahtırevana bindi. 9 kabile reisi olan nazır tahtırevanı taşıyarak 9 defa doğu istikâmetinden kulenin etrafında döndüler. Sonra prenses tahtırevandan indi, kuleye çıkıp Kağan'ın yanına oturdu. Memurlar Kağan ile Hatun'a hürmetlerini bildirdiler. Çeşitli spor gösterileri yapıldı.²⁶

Prensesin evlenme töreni hikâyesi bize Hatun elbisesi ve düğünleri hakkında değerli malumat vermektedir.

Burada bize enterasan gelen taraf prensesin önce Uygur elbisesi giyip Kağan'a hürmetlerini bildirmesi ve ondan sonra Hatun elbiselerini giymiş olmasıdır. Bunun sebebi acaba şimdiki din değiştirme merâsimleri gibi o zamanda prensesi önce Uygurlaştırmak ondan sonra Hatun ilân etmek isteği mi idi?

821 tarihi Uygur tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra Uygur sarayında türlü entrikalar, suikastlar birbirini takip eder. Bu karışıklık için de Uygurların siyâsi kudretleri süratle zayıflamağa başlar. Kün Tengride Ülüg Bulmuş Alp Küçlük Bilge Kağan²⁷ Uygur imparatorluğunun iç durumunu düzeltmek için samimi olarak gayret göstermiştir. Bilhassa Uygur-Çin münâsebetlerine büyük önem vermiştir.

Dış görünüş itibarıyla Uygur Kağanına büyük şeref kazandıran bu evlilik aslında Çin lehine idi. Prenses T'ai-ho Uygur ülkesi için bir uğursuzluk timsali olmuş, Çin sarayının ananevi politikası arzu edilen şekilde rahatlıkla yürütülmüştü.

26 *CTS, 195 11a* ve *HTS, 217B, 1b* de tören tafsilâtı anlatılmaktadır. Bu kısım oradan tercüme edilerek alınmıştır.

27 Kağan 824 de vefât etti.